

Verschenen in: *Kerk en Theologie* 62 (2011), 272-274 en op www.riemerroukema.nl

A.F. Troost, *Engel naast God. Hoe goddelijk is Jezus?*, Boekencentrum, Zoetermeer 2010, 208 pp., € 16,50, ISBN 978 90 239 2475 3.

Sinds het begin van het christendom is er verschil van inzicht geweest over de positie die Jezus naast God innam. Was hij goddelijk, of een mindere God, of God zelf? Als hij Gods Zoon was, in welke zin was dat dan bedoeld? In dit boek geeft T. te kennen dat hij geraakt is door een kanttekening bij Genesis 16:7 in de Statenvertaling, waarin wordt verklaard dat de Engel des Heren die aan Hagar in de woestijn verscheen Jezus was, het hoofd der engelen, 'die daarom ook HEERE genoemd wordt' (17). Op grond hiervan onderzoekt T. in hoeverre het verdedigbaar is over Jezus te spreken als engel naast God en niet als gelijk aan God. Daartoe onderzoekt hij de Schrift, vooral het Nieuwe Testament, met af en toe een uitstapje naar de vroege dogmageschiedenis. Hij meent dat het spreken over Jezus als God ongelukkig is en nauwelijks bijbels te verantwoorden. Het werpt bovendien een onnodige blokkade op in het contact met joden en moslims, die immers strikter vasthouden aan een monotheïstisch geloof in God (13, 171, 189). Als voornaamste reden voor het schrijven van dit boek noemt T. dan ook dat wij aan Israël dienen recht te doen (191). Maar hoewel hij de menselijke kant van Jezus benadrukt, die met zich meebrengt dat deze zich ook kon vergissen, geeft hij toch hoog van hem op. Jezus blijft voor hem het Woord door wie God de schepping tot stand gebracht heeft, de hemelse Zoon, de Christus, de Verlosser en rechter, en T. wil ook het bidden tot Jezus niet opgeven. Op de oudkerkelijke redenering dat alleen God mensen kan verlossen (zodat de Verlosser God moet zijn), antwoordt hij dat het God vrij staat om te verlossen op de manier die Hij verkiest, en dat Hij dat heeft gedaan door zijn geliefde Zoon (138). Terecht wijst hij erop dat in het Oude Testament de engelen 'zonen van God' worden genoemd (32, 66), zodat Jezus de Zoon van God kan zijn in de zin van Gods bijzondere engel.

Het boek heeft een hybride karakter. Enerzijds presenteert T. het als 'geen vlot geschreven werkje' en 'pittige kost' (9). Anderzijds karakteriseert hij het als 'slechts een eenvoudige Bijbelstudie' (161, vgl. 181) waarin hij de teksten onbevangen wil lezen (165, vgl. 172) en 'zo objectief mogelijk de Bijbelse gegevens [probeert] op te sommen' (41). Hij wil in het peilen van wie Christus is 'terughoudendheid en bescheidenheid' betrachten (92), met als gevolg dat hij het klassieke dogma op losse schroeven zet. Hoewel hij kritisch is over de geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel (AD 381), wil hij deze beslist niet afschaffen (169). Ten onrechte beweert hij overigens dat pas op het concilie van Chalcedon (AD 451) de leer van de Drie-eenheid is vastgesteld (163). Dit dogma formuleert hij nogal simpel, alsof 'de Ene als het ware [is] opgesplitst in een God die zou bestaan uit drie personen' (39). Dat de ene God ons in drie gedaanten tegemoet komt, acht hij slechts één stap van het meergodendom verwijderd (168, vgl. 190-192). Het verbaast dan niet meer dat T. slecht uit de voeten kan met het inzicht dat de Zoon 'van eeuwigheid geboren' is. Omdat hij zich echter van het Arianisme wil distantieëren (163), betoogt hij dat Christus als engel des Heren geen schepsel is maar uit de Vader is voortgebracht, zij het niet van eeuwigheid (26-28). Nieuwtestamentische teksten die erop wijzen dat Jezus Christus al vroeg God kon worden genoemd of als HEER (in de zin van JHWH) kon worden aangeduid, krijgen van T. een minimalistische uitleg of worden genegeerd. Zijn methode van onderzoek is, na te gaan of het Nieuwe Testament een blokkade opwerpt voor de gedachte dat Christus de engel des Heren uit het Oude Testament is (26, 87, 123, 164). Hij erkent dat die titel in het Nieuwe Testament niet voor Jezus wordt gebruikt (166), maar beroept zich hiervoor herhaaldelijk op de kanttekeningen van de Statenvertaling. Ten onrechte suggereert hij dat die klassieke visie van de Statenvertalers zelf afkomstig is (184). Het gegeven dat in het door T. gegeven citaat uit de kanttekeningen eveneens staat dat Jezus 'ook HEERE genoemd wordt' krijgt geen nadruk (vgl. 59), maar verwarrend genoeg

noemt hij Jezus eenmaal toch ‘zo goddelijk als God’ (179). Behalve de aanduiding ‘engel’ brengt T. voor Jezus ook de titel ‘Gods Gevolmachtigde’ naar voren (bijv. 179), waarvoor eerder W.S. Duvekot pleitte, al wordt naar hem niet verwezen.

T. verwijst af en toe wel naar theologische literatuur, maar die verwijzingen lijken volstrekt incidenteel, hap snap, en wekken niet de indruk dat hij zich grondig in de literatuur over zijn onderwerp heeft verdiept. Hij wil immers ‘een eenvoudige Bijbelstudie’ leveren! Mij verbaast echter de grote naïviteit waarmee hij de Bijbel uitlegt. Hoewel hij laat merken bekend te zijn met de visie dat in de evangeliën (vooral het vierde) opvattingen van de eerste gemeenten in Jezus’ aardse leven kunnen zijn teruggeprojecteerd, geeft hij er de voorkeur aan de teksten te lezen zoals ze er staan. Zo wordt het feit dat de synoptici niet Thomas’ uitroep ‘mijn Heer en mijn God’ (Joh. 20:28) vermelden suggestief gebruikt als argument voor de uitleg dat dit derhalve *niet* Thomas’ getuigenis van Jezus’ goddelijkheid kan zijn, maar tot God de Vader is gericht (152); anders zouden de synoptici deze essentiële uitspraak immers wel hebben opgenomen! Niet alleen in exegetisch opzicht, ook hermeneutisch, dogmahistorisch en systematisch-theologisch beschouwd getuigt dit boek van een grote naïviteit. T. veronderstelt dat als de christenen al in een vroeg stadium de gedachte aan Jezus als de engel des Heren hadden omarmd, de kloof met het jodendom en de islam minder groot was geweest. Hij maakt echter geen melding van de ‘lage’ christologieën van joods-christelijke groepen van de eerste eeuwen, die toch buiten het rabbijnse jodendom stonden. Reeds in de tweede eeuw beschouwde Justinus de Martelaar Jezus als de oudtestamentische engel des Heren (vgl. 162), maar toch kon hij het met de jood Trypho niet eens worden. Ook Mohammed was niet onder de indruk van de joods-christelijke groepen, al is hij wel door hen beïnvloed. Ik zou graag willen weten of T. zijn opvattingen wel eens in het gesprek met joden en moslims heeft ingebracht, en zo ja, hoe dezen dan hebben gereageerd op zijn nog altijd hoge en exclusieve visie op Jezus als de Christus en redder, tot wie christenen nog mogen bidden ook.

Wat mij van de auteur – die doctor in de theologie is – bovendien verbaast, is zijn rudimentaire voorstelling van Jezus’ godheid volgens de bijbelse en orthodoxe visie. Hij stelt die zo voor dat God en Jezus volstrekt aan elkaar gelijk zijn (bijv. 73, 87), zodat Jezus ‘zonder meer God is’ (155, 169, vgl. 93, 123, 159). Een ‘isgelijkteken’ tussen Jezus en God wijst hij af (157). In de vierde eeuw en nadien is er veel over de verhouding tussen de Vader en de Zoon nagedacht en gedebatteerd, maar de orthodoxe visie is nooit verwoord in deze simplistische termen. Ik heb de indruk dat T. strijdt tegen een vorm van modalisme, dat inhoudt dat Jezus en de Vader één en dezelfde persoon zouden zijn. Dat Christus in het evangelie van Johannes in zeer hoge termen, zelfs in termen van Israëls Heer en God wordt beschreven, komt daar niet in mindering op zijn verhouding tot de Vader. Nieuwtestamentici spreken dan van ‘binitarisme’, ‘tweevoudigheid’, naar analogie van het latere trinitarische dogma. In geen geval is Jezus in de binitarische voorstelling aan zijn Vader gelijk. Dit binitarisme is niet geïnspireerd door het hellenisme, waarnaar T. verwijst, maar heeft parallellen in het jodendom van Jezus’ tijd. Daarover vermeldt hij echter niets.

Volgens het *Nederlands Dagblad* van 24 dec. 2010 heeft dit boek in christelijk Nederland voor stevige deining gezorgd. Bedoeld zal zijn: in orthodox-protestantse kring. De auteur is daar namelijk als dominee-dichter bekend en geliefd. Omdat het boek allesbehalve een wetenschappelijke studie is maar meteen voor een breed publiek is geschreven, denk ik niet dat hij kerk en theologie hiermee een dienst heeft bewezen. Daarvoor is het te zwak onderbouwd en te weinig consistent. Predikanten hoeven in de prediking niet expliciet de nadruk te leggen op de godheid van Jezus Christus, maar het zou mijns inziens goed zijn als die oude belijdenis als basis onder hun preken en bidden zou liggen. Als theologen dienen zij te beseffen dat die visie oude wortels heeft en kan worden beschouwd als een verantwoorde vertolking van het bijbelse getuigenis. De gebruikte dogmatische termen zijn deels ingegeven door de leefwereld van de kerkvaders van de vierde eeuw en wekken nu bevreemding bij wie zich

daarin niet verdiept (of in de zaak niet kan geloven). Die termen zijn niet onaantastbaar, maar de gedachten waarvoor ze staan zijn meer in de Schrift en in vroegjoodse tradities verankerd dan T. doet voorkomen. Hymnische, dichterlijke aanduidingen als ‘God uit God, Licht uit Licht’ kunnen nog altijd stem geven aan de verwondering over het geheimenis dat mensen *sowieso* te boven gaat.

Riemer Roukema